

УДК 371.04(28)

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-1-39-196-201

ВПЛИВ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Чумак Микола Євгенійович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання фізики та астрономії
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: chumak.m.e@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-9956-9429

У статті проаналізовано системність впливу феномену полікультурності на складний процес формування особистісного потенціалу педагогічних кадрів у розрізі другої половини ХІХ століття. Розкрито ключові особливості історичної епохи, які віддзеркалилися у сукупності суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів. Висвітлено вплив національного стрижня на формування цілісного образу педагога – високоосвіченого інтелектуала у регіональних вимірах досліджуваної епохи.

Ключові слова: полікультурність, особистісний потенціал, педагогічні кадри.

Постановка проблеми. Щоденні зміни, які відбуваються в освіті, актуалізують розроблення нових підходів до раціонального реформування галузі, виходячи із необхідності врахування кращих українських традицій розроблення галузевих стандартів та побудови цілісної парадигми Нової української школи. У цьому аспекті особливої значущості набуває питання соціокультурного переформатування наявних змістових підвалів освітнього процесу, що у сукупному результаті вможливило б охоплення широкою цільовою аудиторією вихованців з урахуванням потреб різних регіонів нашої Батьківщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У структурі такої тематичної парадигмальності найбільш дотичними до обраної тематики нам видаються дослідницькі праці Н. Дем'яненко, Т. Завгородньої, І. Зязюна та інших. Проте й досі малодослідженим залишається питання комплексного відтворення в історичній пам'яті народу соціокультурної значущості особистісного потенціалу педагогічних кадрів, яке в історичному розрізі зазнавало систематичного полікультурного впливу.

Метою статті є розкриття полікультурних особливостей формування особистісного потенціалу педагогічних кадрів у розрізі другої половини ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Історичний факт засвідчив, що навіть відміна кріпосного права на поч. 60-х рр. ХІХ ст. не принесла бажаного соціокультурного полегшення, а стала черговим «талісманом» до подолання регіональної розосередженості інтелігенції. Суть таких суспільно-політичних перипетій можна пояснити насамперед тим, що імперська машина під час проведення реформування зробила акцент на розвитку продуктивних сил, який не мав жодного відношення до невпинності зростання національно-патріотичного духу, який уже важко було спинити декларативністю чинної ідеології. Непереборне бажання науково-педагогічної інтелігенції подолати надмірний соціокультурний утиск апарату шляхом розгортання сітки просвітницьких заходів по усій території своїм корінням сягало феноменологічних традицій просвітництва, що передбачало транскордонне перенесення вічного і мудрого на благодатний навчально-виховний ґрунт різних регіонів.

Досить влучно з цього приводу висловився Ф. Віллем у праці «Космополітизм», підкресливши, що продуктивна діяльність педагогів на проросійських теренах віддзеркалилася у «правильному» вихованні місцевих інтелігентних кіл [20]. Учений розтлумачує, що тісний суб'єкт-суб'єктний контакт педагога із вихованцем привів до того, що місцеві покоління пізнали, що таке справжній патріотизм, а не «бомондний» псевдо націоналізм [20]. Окрім цього, автор зауважив, що справжня сутність педагогів розкрилася у рамках освітнього мультикультуралізму, віддзеркаленого на рівні:

- 1) співрозмірних точок дотику цінностей з ідеалами;
- 2) міцного «скелету» народних звичаїв і традицій кожного інокультурного і вітчизняного носія;
- 3) глибинний внутрішньоособистісний потенціал інтелектуала, який зміг порушити цілісність імперсько-самодержавної піраміди [20].

Цілеспрямованість у подоланні прогресивною інтелігенцією імперського антагоніста за посередництвом просвітництва стала рушійною силою в механізмі позакордонного поширення гуманістичних цінностей у виховне середовище різних регіонів. Інтелігентний ідеал педагога ввібрав у себе соціокультурні риси істинного гуманіста, який протистоїть соціальній несправедливості у розрізі його

безпосередньо-органічного взаємозв'язку із простими народними масами. У цьому ключі слід зауважити і той факт, що наявний базис педагогічної майстерності не вступав у конфронтацію із неосвіченою більшістю широких суспільних мас. Представник вітчизняної інтелігенції, навпаки, заглиблювався у світ безкрайньої народної мудрості, а своєю присутністю насичував просвітницькими зернами родючий проукраїнський ґрунт особистісної самосвідомості.

Проте така імперська безконтрольність з боку «високодержавної» ідеології не могла допустити повноправного впливу просвітництва на тогочасний соціум. У зв'язку з викладеним вище розпочинається загальнодержавна кампанія «діагностування» недосконало функціонуючих механізмів імперської благонадійності, що у сукупному обліку актуалізувало нагальну необхідність освітнього реформування [2; 6; 12; 15; 16]. Небачена рішучість дій керівного апарату стосовно позаідеологізованої референтності педагогічної майстерності на практиці була репрезентована неймовірною «щедрістю» освітніх урядовців створити самодостатні освітні осередки, що постали на широкий загал єдністю словосполучення «народна освіта». Досить влучно з цього приводу висловився дослідник А. Булкін, який на сторінках праці «Соціокультурна динаміка освіти» підкреслив, що екстраполяція освіти у сузір'я під назвою «народна» була запланованою акцією, яка спрямовувалася на досягнення виховного консенсусу між трьома конфліктуючими сторонами – державним апаратом, соціумом та Церквою [4]. Цілком зрозуміло, що до складу «соціуму» увійшла свідомі інтелігенція, подвижницький ідеал якої ставав прикладом для прийдешніх поколінь.

Досить цікаву позицію щодо інтелігентної ролі педагогів на вітчизняних теренах досліджуваного періоду знаходимо у праці Г. Корнетова «Історико-педагогічна ретроспектива теорії і практики освіти» [10]. На сторінках профільного творчого доробку автор зосередив увагу небайдужих на доміантному впливі на формування вітчизняних освітніх реалій просвітництва [10]. Дослідник зауважив, що навіть у супереччю тому, що імперська машина фактично спрямовувала рух соціальних спільнот у бік «праведного» служіння діючому імператору, все складалося не настільки ідеально, як цього хотілося діючому режиму [10]. Учений пояснює, що через наявну освітню соціокультурність, уможливлену функціонуванням просвітництва, на вітчизняних теренах зосередилася така дидактична багатоманітність, яка згодом увійшла в основу суспільно-педагогічного руху, що був насичений ідеями демократизму та гуманізму, які йшли у розріз із діючою ідеологією, оскільки «живилися» виключно суспільною ініціативністю [10].

Практична реалізація просвітництва перетворювала освітні осередки на просвітницькі концентри, де поєднувалося навчання із вихованням, а культура буття фіксувала традиційні цінності, які органічно впліталися у коло ключових завдань поточних буднів. У праці «Російські філософсько-педагогічні учення XVIII–XX ст.» авторський колектив актуалізував питання тісного взаємозв'язку соціального інституту із стрижневою освітньою програмою, яка під впливом просвітництва інтегрувала у світ етнокультурних і релігійних пропорцій міжцивілізаційного простору [5].

Феноменологічні традиції просвітництва, які укорінилися на вітчизняному ґрунті, з часом актуалізували формування у широких суспільних колах ідеалу інтелігента. У пошуках відповіді на запитання, який же соціокультурний ідеал став доміантним, ми дійшли розуміння необхідності реалізації умовного теоретичного диференціювання науково-педагогічної інтелігенції означеного століття на такі типи:

а) самостійники – головним конструктором для формування фундаменту освітнього «тіла» виступала демократія, яка націлювалася на виховання цілеспрямованої особистості, метою діяльності якої є подолання соціальної апатії й національно-патріотичної безініціативності;

б) автономісти – прагнули досягти ефекту чіткої децентралізації, яка повинна була охопити всі соціокультурні сфери, у т. ч. освіту, науки та культуру; не акцентували надмірно уваги на пробудженні широких суспільних мас від затьяжної суспільно-державницької невизначеності;

в) імперіалісти – звужували спектр навчально-виховних завдань до сліпого служіння діючій проімперській ідеології, позбавленій демократизму й гуманізму, перенасиченої «нарративним» імперативом заборон і обмежень, що вступали у суперечність із усебічним розвитком особистості.

Імперіалісти характеризувалися слабкою стороною діяльності – це були системні намагання навчити усіх «усього», при чому сам вихованець сприймався в якості «губки», яка повинна була добровільно чи примусово сприйняти ідеалістичні пропорції тогочасної імперської ідеології. Досить раціональною в цьому ключі нам видається така характеристика названих інтелігентних кіл: «...вони працювали безмірно... намагалися передати знання, які були просочені існуючими політичними настроями, дбали про те, щоб донести до вихованців лише таку навчальну літературу, в якій не ідеалізувався оточуючий світ...» [8, с. 117].

Самостійникам вдалося наповнити навчально-виховний процес глибоко народним звучанням, апелювати до тих куточків національної мудрості, яка відкрила двері у нескінченний світ цінностей,

моральності та історичної правди [5; 7].

Автономісти з часом актуалізували певну когерентність життєствердних позицій, які зуміли досить продуктивно та аргументовано протидіяти імперіалістичним першоначалам епохи.

Поява на вітчизняній інтелігентній канві «самостійників» та «автономістів» змушувала дещо радикалізувати урядові підходи до змістового наповнення освітньої політики. У 60-х рр. XIX ст. наростання самостійницьких настроїв серед широких мас суспільства привело до активізації дій профільних державних структур у напрямі «підсилення» ефективності виховного впливу на підростаюче покоління релігійними догмами. На рівні навчального плану це віддзеркалилося у появі нових позицій у переліку дисциплін, до складу яких увійшли традиційні (зокрема, математичні – арифметика, гуманітарні – письмо й читання, природничі – географія, суспільствознавчі – історія) та теологічні (церковний спів та історія, катехізис та ін.) [7]. Вочевидь, це було зумовлене сильним бажанням провладних структур знизити рівень суспільної опозиційності відносно «безпрецедентної» централізованості діючої ідеології. Джерелознавчі матеріали засвідчують, що провладні структури були настільки зацікавлені підтримкою Церкви у боротьбі з високоідейністю тогочасної зрілої інтелігенції, що мимохіть у церковнослужителів навіть закралася думка про можливість повного підпорядкування діяльності всіх структурних одиниць діючої системи навчальних округів [9; 13; 17].

У відповідь на непосильні бажання імперської машини «підрихтувати» свідомість місцевого населення могутністю свого впливу, науково-педагогічна інтелігенція, навпаки, проявила ще виразнішу позицію – максимально дистанціюватися від існуючого режиму.

Аргументуємо авторську позицію, чому ж у побутовому житті пересічного українця відбулося конструювання соціокультурного ідеалу вітчизняної науково-педагогічної інтелігенції, на яке значний вплив мала така історична подія:

- введення до обігу навчальних планів дисципліни «Педагогіка»;
- проведення земської реформи (1864 р.);
- відкриття низки недільних шкіл у різних регіонах;
- урізноманітнення переліку методів викладання [3; 8; 11; 18].

Історичний шлях становлення вітчизняної інтелігенції, яка територіально знаходилася на проукраїнських теренах виявився перехресним відносно західноєвропейських культурних традицій. Саме просвітництво виявилось базовим освітнім конструктом, який огорнула всеосяжна «рука» могутнього впливу на різні регіони такої історико-педагогічної тенденційності:

- активізація розвитку та підвищення суспільної значущості гуманітарних наук, які підсилили повноту соціокультурної ідентифікації українства на світовій геополітичній арені;
- соціальне дозрівання національної ідентифікації після попередньої тривалої летаргічно-дисперсної пасивності широких суспільних мас;
- формування освітньої системи у формі відкритої системи до світових галузевих інновацій, що приводило до урізноманітнення змісту, форм і засобів навчання;
- кореляція виховних ідеалів, які увібрали в себе певні зразки соціальної поведінки;
- створення умов комфортного особистісного оптимуму, що передбачає продуктивний розвиток вихованця;
- активізація мотиваційної сфери об'єкта педагогічного впливу шляхом пробудження бажання активно діяти і виходити за межі уявних та наявних кордонів;
- ступенева безперервність навчально-виховного процесу, фрагментарно відтворена діяльністю низки освітніх осередків.

В історіографічних матеріалах XX ст. знаходимо повноцінну характеристику соціокультурного ідеалу вітчизняної науково-педагогічної інтелігенції, визначальними рисами якої були: пріоритетність ціннісних орієнтирів, глибоке бажання навчати і навчатися, гуманістична зорієнтованість, політично-радикальна налаштованість до наявного режиму, потяг до практичної реалізації сподвижництва [1; 19]. На дослідницькому рівні автор звернув увагу широкої громадськості на те, що інтелігенти XIX ст. відрізнялися від попередніх поколінь усталеністю норм особистісної поведінки у соціумі, що відображає байдуже ставлення до матеріальних благ [1]. Вони сяяли вічне, духовне і мудре на благодатній соціокультурній ниві, що зорієтовувало цілі покоління на популяризацію духовного і національного скарбу серед різних верств населення [1]. Слід підкреслити і той факт, що всі вищеперелічені особливості стали основоположною характеристикою вітчизняної науково-педагогічної інтелігенції, яка, за словами автора, була неспіврозмірною із популярним у Західній Європі феноменом «інтелектуал» [1; 21; 22].

Важливим у розрізі визначеної проблематики було й те, що вплив просвітництва на становлення

вітчизняної науково-освітньої інтелігенції був підсилений «духом» часу, який сам по собі був вихідною траєкторією соціокультурного розвитку кожного вітчизняного закутку. У таких історичних умовах феномен наявної інтелігенції набував уже інтелектуального забарвлення, оскільки активний розвиток центрів класичної вищої освіти по вибудованих прямих на рівні чотирьох точок горизонту (Північ – Університет св. Володимира, Південь – Новоросійський університет, Захід – Львівський і Чернівецький університети, Схід – Харківський університет) уже засвідчував про відповідний рівень соціокультурного розвитку України того часу.

Загалом, інтелектуальний розвиток вітчизняної інтелігенції був складовою суцільної раціоналізованої європеїзації, яка охопила всі географічні межі цієї частини світу. Така інтелектуально-географічна закономірність, яка панувала на вітчизняних теренах, «живилася» характерологічними рисами української ментальності. Вітчизняна науково-педагогічна інтелігенція на соціокультурній канві полікультурного розвитку відрізнялася типовою академічно-професорською культурою, яка була визнаною й домінувала у розвинутих країнах окресленого історичного періоду.

Рушійною силою становлення вітчизняної науково-педагогічної інтелігенції цього часу були й ключові особистісні якості, які уможливлювали підтримання належного рівня свободи, гідності, честі й справедливості. Такий характерологічний квартет створював відповідні підвалини для розбудови «храму» вітчизняного науково-педагогічного прогресу.

Не менш важливою в соціокультурних умовах досліджуваного періоду виявилася етнонаціональна ідентифікація інтелігентного українства, яке активно протидіяло нахабству імперської політики, віддзеркаленому в примусовій денационалізації широких суспільних мас. Надзвичайно сильною стороною українського протистояння було аргументоване апелювання до тих виховних струн емоційної сфери суб'єктів пізнання, що пробуджували внутрішньомотиваційну сферу особистості до активних дій у боротьбі за свободу і незалежність. У якості інтелектуального підґрунтя свідомої аргументації в ході «агітаційної» роботи із підростаючим поколінням виступили інформаційні дані із галузі гуманітарних наук (зокрема, етнографії, історії, народознавства та ін.). Досить органічно у цьому ключі звучать наступні слова: «...ретроспективне... світосприйняття українця характеризується розгляданням України як ядра, з якого виросла велика Русь...» [1, с. 755]. Нам видається, що якраз у цій тезі автор правильно розставив акценти чіткої децентралізації українського начала від руйнівного проімперського моноліту. Така високоідейність наштовхує нас на думку щодо необхідності більш глобального переосмислення першобуття Київської Русі, а не Російського імперіалізму, який тисячоліттями окутував усе українство нитками шовінізму і денационалізації.

Висновки. Аналіз титульної проблематики уможливив формулювання висновків. В умовах прямого впливу феномену полікультурності відбулося примноження особистісного потенціалу педагогічних кадрів різних регіонів України досліджуваної епохи. Така подієвість була наслідком прогресивної діяльності науково-педагогічної інтелігенції у різних куточках нашої держави. Перспективним нам видається подальше здійснення персоналізованих розвідок, дотичних до розвитку вітчизняної освіти різних регіонів України протягом ХІХ століття.

Список використаної літератури

1. «Вехи»: Интеллигенция в России: Сб. ст. 1909–1910 / Сост., коммент. Н. Казаковой; предисл. В. Шелохаева. – М.: Мол. Гвардия, 1991. С. 45.
2. Батюшков К. Н. Сочинения: в 2 т. М.: Худож. лит., 1989. Т. 2. 719 с.
3. Блануца А. В. Ніжинська гімназія вищих наук. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2010. Т. 7: Мл–О. 728 с.
4. Булкин А. П. Социокультурная динамика образования. Исторический опыт России. Изд. 2-ое стереотипное. Дубна «Феникс +», 2005. 208 с.
5. Гагаев А. А., Гагаев П. А. Русские философско-педагогические учения XVIII–XX вв. М.: «ТИД «Русское слово – РС», 2002. 464 с.
6. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. М.: Школа-Пресс, 1995. 447 с.
7. Демков М. И. История русской педагогики. В 3-ч. Ч. 3. Новая русская педагогика (XIX в.). М.: Московский университет, 1909. 532 с.
8. Дудка Т. Ю. Просвітницький туризм як історико-педагогічний феномен: монографія. Київ-Херсон: ФОП Гринь Д. С., 2017. 460 с.
9. Извлечение из отчета обер-прокурора по ведомству духовных дел православного исповедания за 1861 г. СПб., 1862. 340 с.
10. Историко-педагогическая ретроспектива теории и практики образования: монография / под редакцией Г. Б. Корнетова. М.: АСОУ, Золотая буква, 2006. 247 с.

11. Ленцт Н. И. Учебно-воспитательные заведения, из которых образовался Ришельевський лицей. 1804–1817 / Н. И. Ленц. Одесса: Экономическая тип., 1903. 386 с.
12. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: быт и традиции русского дворянства (конец XVIII – начало XIX в.). СПб., 2002. 413 с.
13. Местр де Ж. Петербургские письма. СПб. : ИНАпресс, 1995. 334 с.
14. Михневич И. Г. Исторический обзор сорокалетия Ришельевського лицея. Одесса: Тип. Н. Нитче, 1857. 200 с.
15. Начертание правил воспитания в обоих одесских благородных институтах. Одесса, 1814. 27 [11] с.
16. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902. СПб. : Министерство народного просвещения, 1902. 785 с.
17. Степовик Д. Релігії, культури і секти світу: посібник з релігієзнавства і сектознавства. Київ: Б-ка українця, 1997. 246 с.
18. Сумароков А. Воспоминания об одесском Ришельевському лицее с 1820 по 1828 г. Одесский вестник. 1885. № 254. 15 (27) ноября. С. 1–2, № 258. 20 ноября (2 декабря). С. 1–2, № 265. 29 ноября (11 декабря). С. 1–2, № 266. 30 ноября (12 декабря). С. 1–2, № 281. 19 (31) декабря. С. 3, № 288. 31 декабря (12 января) С. 2.
19. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.
20. Фрейхоф Виллем. Космополитизм. Мир Просвещения. Исторический словарь. М.: Памятники исторической мысли, 2003, с. 31–41.
21. Frappaz Z. Vie de l'abbé Nicolle. Z. Frappaz. Paris: J. Lecoffre et Cie, 1857. 307 p.
22. Henderson E. Biblical researches and travels in Russia. E. Henderson. London: J. Nisbet, 1826. 538 p.

THE INFLUENCE OF MULTICULTURALISM ON FORMING PERSONAL POTENTIAL OF TEACHING STAFF IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Chumak Mykola

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University

Introduction. *The article considers the influence of multiculturalism on forming personal potential of teaching staff in the second half of the XIX century.*

The influence of “different” cultural ideology on the orientation of socio-cultural determinants, which was reflected in the objective differentiation of educational process of local educational concentrates, is detailed.

The close correlation of the historical fact of increasing the influence of multicultural determinants on the deepening of the knowledge content has been emphasized. It was conditioned by the objective need: territorial distribution of knowledge, close interethnic communication, establishment of trade relations, and deepening international relations between states, reforming education and the cultural sphere in general.

Purpose. *The purpose of the article is to reveal the level of multiculturalism influence on the forming personal potential of the pedagogical staff in the context of the second half of the 19th century. The author investigates the multidimensionality of the main directions and forms of work of education and science representatives of the historical period under the study.*

Methods. *The research tools for the study were chronological and content, incremental, historical, pedagogical and comparative methods.*

Results. *The available historical facts showed that even the abolition of serfdom in the beginning of 1860s did not bring the desired socio-cultural relief, and became another “talismán” to overcome the regional dispersion of the intelligentsia. The essence of such socio-political interplay can be explained, first of all, by the fact that the imperial machine focused on the development of productive forces during the reform, which had no relation to the continuous raising of the national-patriotic spirit, which was already difficult to stop by the declarative existing ideology. The insurmountable desire of the scientific and educational intelligentsia to overcome the excessive socio-cultural oppression of the operating apparatus, through the development of a network of educational measures throughout the territory, rooted in the phenomenal traditions of enlightenment, which included the transboundary transfer of what was wise and what was good to the fertile educational ground of different countries of the world.*

Originality. *The use of the variety of methodological tools allowed noting that the activities of national pedagogical staff updated the expansion of dissemination trajectory of educational ideas in the pro-Ukrainian territory, which became a peculiar foundation for building a graduate system of vocational education.*

Conclusion. *The results of the study showed that, in the regional conditions, representatives of the national intelligentsia worked on the development of education, which finally gave an impetus to the restoration of Ukraine's independence in the following period. The prospects for further research are seen in the study of pedagogical personalities of the studied epoch in a regional context.*

Keywords: *multiculturalism, personal potential, pedagogical staff.*

References

1. «Vexy»: Yntellygenciya v Rossyi: Sb. st. 1909-1910 (1991) [Intelligentsia in Russia] / Sost., komment. N. Kazakovo; predysl. V. Sheloxaeva. M.: Mol. Gvardyya. S. 45 [in Russian].
2. Batyushkov, K. N. (1989) Sochineniya: v 2 t. [Works: in 2 volumes]. M.: Hudozh. ly't. T 2. 719 s. [in Russian].
3. Blanucza, A. V. (2010) Nizhynska gimnaziya vyshhyh nauk (Encyclopedia of Ukrainian History) [Nizhyn gymnasium of higher science (Encyclopedia of Ukrainian History)]. Encyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. K.: Naukova dumka. T. 7: Ml. O. 728 s. [in Ukrainian].
4. Bulkyn, A. P. (2005) Socyokulturnaya dynamika obrazovanya. Istorycheskyj opyt Rossyi [Socio-cultural dynamics of education. Historical experience of Russia]. Izd. 2-oe stereotypnoe. Dubna «Fenyks +». 208 s. [in Russian].
5. Gagaev, A. A., Gagaev, P. A. (2002) Russkyye fylosofsko-pedagogicheskiye ucheniya XVIII–XX vv. [Russian philosophic and pedagogical education XVIII–XX centuries]. M.: «TY'D «Russkoe slovo – RS». 464 s. [in Russian].
6. Gessen, S. Y. (1995) Osnovu pedagogyky. Vvedeniye v prykladnyuyu fylosofyu [Essentials of pedagogy. Introduction to practical philosophy]. M.: Shkola-Press. 447 s. [in Russian].
7. Demkov, M. Y. (1909) Istoriya russkoj pedagogy. V 3-ch. Ch. 3. Novaya russkaya pedagogya (XIX v.) [History of Russian pedagogy in 3 parts. Part 3. New Russian pedagogy (XIX century)]. M.: Moskovskiy unyversytet. 532 s. [in Russian].
8. Dudka, T. Yu. (2017) Prosvitnyczkyj turyzm yak istoryko-pedagogichnyj fenomen: monografiya (Educational tourism as a historical and pedagogical phenomenon: monograph). Kyiv-Xerson: FOP Gryn D. S. 460 s. [in Ukrainian].
9. Yzvlachenye yz otcheta ober-prokurora po vedomstvu duhovnyh del pravoslavnogo uspovedanya za 1861 g. [Extraction from the report of the Chief Prosecutor on the department of spiritual affairs of the Orthodox confession for 1861]. SPb., 1862. 340 s. [in Russian].
10. Istoryko-pedagogicheskaya retrospektyva teory y` praktyky obrazovanya: monografiya [Historic and pedagogic retrospective of education theory and practice of: monograph] (2006). / pod redakcyey G. B. Kornetova. M.: ASOU, Zolotaya bukva. 247 s. [in Russian].
11. Lencz, N. Y. (1903) Uchebno-vospytatelne zavedeniya, yz kotoruh obrazovalsya Ryshelyevskiy lycej. 1804–1817 (Educational institutions, from which the Richelieu Lyceum was formed). Odessa: Ekonomicheskaya typ. 386 s. [in Russian].
12. Lotman, Yu. M. (2002) Besedu o russkoj kulture: but y` tradyicy` russkogo dvoryanstva (konecz XVIII – nachalo XIX v. (Conversations about Russian culture: life and traditions of the Russian nobility (the end of the XVIII – the beginning of the XIX century). SPb. 413 s. [in Russian].
13. Mestr de Zh. (1995) Peterburgskyye pysma (St. Petersburg letters) SPb.: Y'NApress. 334 s. [in Russian].
14. Myhnevych, Y. G. (1857) Ystorycheskyj obzor sorokaletya Ryshelyevskogo lyceya (Historical review of the 40th anniversary of the Richelieu Lyceum). Odessa: Typ. N. Nytche. 200 s. [in Russian].
15. Nachertanye pravyl vospytanya v oboyh odesskyh blagorodnx instytutah (Drawing the rules of education in both Odessa noble institutions) (1814). 27 [11] p. [in Russian].
16. Rozhdestvensky`i, S. V. (1902) Istorycheskyj obzor deyatel'nosty Mynysterstva narodnogo prosveshheny`ya. 1802–1902 (Historical review of the activities of the Ministry of Public Education). SPb.: Mynysterstvo narodnogo prosveshheny`ya. 785 s. [in Russian].
17. Stepovyk, D. (1997) Religiyi, kul'ty i sekty svitu: Posibnyk z religiyevnavstva i sektovnavstva (Cults and Sects of the World: A Manual on Religious Studies and Sectology). Kyiv: B-ka ukrayincy. 246 s. [in Ukrainian].
18. Suxomlynska, O. V. (2003) Periodyzaciya pedagogichnoyi dumky v Ukrayini: kroky do novogo vymiru (Periodization of Pedagogical Thought in Ukraine: Steps to a New Dimension). Istoryko-pedagogichnyj proces: novi pidxody` do zagal'nyu problem. K.: A.P.N. 68 s. [in Russian].
19. Suxomlynska, O. V. (2003) Periodyzaciya pedagogichnoyi dumky v Ukrayini: kroky do novogo vymiru [Periodization of pedagogical thought in Ukraine: steps to new dimension]. Istoryko-pedagogichnyj proces : novi pidxody do zagal'nyx problem. K.: A.P.N. 68 s. [in Ukrainian].
20. Frejxof, Vyllem (2003) Kosmopolytyzm [Cosmopolitanism]. Myr Prosveshhenya. Istorycheskyj slovar. M.: Pamyatnyky istorycheskoj mysly`. 31–41 [in Russian].
21. Frappaz, Z. (1857) Vie de l'abbé Nicolle (Life of abbot Nicolle). Paris: J. Lecoffre et Cie. 307 p. [in French].
22. Henderson, E. (1826) Biblical researches and travels in Russia. London: J. Nisbet, 1826. 538 p. [in English].

ВЛИЯНИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА**Чумак Николай Евгеньевич**кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики обучения физике и астрономии
Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина

В статье проанализирована системность воздействия феномена поликультурности на сложный процесс формирования личностного потенциала педагогических кадров в разрезе второй половины XIX века. Раскрыты ключевые особенности исторической эпохи, которые отразились в совокупности общественно-политических, социально-экономических и культурных процессов. Освещены влияние национального базиса на формирование целостного образа педагога – высокообразованного интеллигента в региональных измерениях исследуемой эпохи.

Ключевые слова: поликультурность, личностный потенциал, педагогические кадры.

Отримано редакцією 01.03.2019 р.